

Kopecký, Milan

**[Kaiser, Gerhard R. Einführung in die vergleichende
Literaturwissenschaft : (Forschungsstand - Kritik - Aufgaben)]**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada
literárněvědná. 1983, vol. 32, iss. D30, pp. 107-109*

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107937>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Gerhard R. Kaiser, *Einführung in die vergleichende Literaturwissenschaft. (Forschungsstand — Kritik — Aufgaben.)* Darmstadt 1980, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 237 stran.

Tento „úvod“ vydal giessenský profesor Gerhard R. Kaiser po knize *Proust — Musil — Joyce. Zum Verhältnis von Literatur und Gesellschaft am Paradigma des Zitats* (Frankfurt a. M. 1972), po edici *Gegenwart* (Stuttgart 1975, 1978) a po řadě článků genologických a komparatistických. Charakter spisu však není propedeutický, Kaiser se v šesti kapitolách zaměřuje pouze na některé dobře vybrané otázky.

V první kapitole autor zpočátku problematizuje samotný termín „srovnávací literární věda“ a poté přechází k stručnému nárysu srovnávacích postupů v literatuře od římské antiky přes feudalismus až k postupnému konstituování literární komparatistiky jako vědy.

Druhá kapitola je věnována obsahu a rozsahu termínu „světová literatura“. Vychází se z Goethova vůbec prvního vymezení tohoto termínu, hledá se jeho prehistorie a vyznačuje se jeho pogoethovská historie. Goethovo chápání světové literatury jako nástroje k vzájemnému poznávání národů bylo ovšem příliš široké a v jeho duchu byla někdy světová literatura chápána jako velký soubor všech národních literatur. Kvantitativní hledisko bylo samozřejmě nutno nahradit hlediskem kvalitativním. Toto hledisko však nelze přijmout v obecné podobě tzv. nejlepších děl (event. nejlepších autorů), jež se z národních literatur posouvají do literatury světové. Stará otázka, co je vůbec „nejlepší“, musí být řečena nejen literární kritikou a historií, ale i kulturním čtenářstvem, přičemž je nutno mít vždy na zřeteli proměnlivost nejen kritických soudů, ale i čtenářského vkusu; takže obsah světové literatury není neměnný.

Ve třetí kapitole se Kaiser zabývá vývojem komparatistické metody v 19. století a pak do r. 1918, dále mezi dvěma světovými válkami a po r. 1945. Pro tento vývoj byly jistě plodné některé diskuse mezi zástupci různých směrů a škol, zejména marxistická kritika pozitivistické a formalistické koncepce v posledních třech desetiletích.

Čtvrtá kapitola tvoří jádro celého spisu, neboť ukazuje a prokazuje širokou tematickou a metodickou diferenciaci komparatistické práce. Do první části je zařazeno několik kontaktovcích studií, do druhé části zase několik studií typologických. Jde tedy v první části o vztahy genetické, osvětlené vždy na příkladech. Z řady možností se uvádějí některé zvláště příznačné: mezinárodní zprostředkovatelé (příklad: Madame de Staël, De l'Allemagne) a literární obraz ciziny (př.: Balzac, Le cousin Pons); žánrová transformace (př.: historický román — Scott, Flaubert. C. F. Meyer); látky a motivy (př.: Opheliino utonutí u Shakespeara, Rimbauda a Brechta); literární překlad (př.: Baudelairova Paysage v německém překladu Georgově a Benjaminově); procesy recepce (př.: etapy německé recepce Prousta). — V oblasti typologické se zkoumá mimimální segmentizace (př.: metaforika moderny u Balzaca a Kellera), jednotlivé dílo v mezinárodním srovnání (př.: L'Adultera — Fontanův první „časový román“), a maximální segmentizace (př.: „poetizace“ jako estetická norma — Julian Schmidt jako programatik německého realismu a jako kritik západoevropské literatury).

V páté kapitole pojednává Kaiser o srovnávací literární vědě a o obecné literární vědě. Vychází z Tieghemova rozlišení na „littérature comparée“, kde jde o studium vztahů mezi dvěma literaturami, a „littérature générale“, kde jde o vztahy mezi třemi a více literaturami, a uvádí některé kritické soudy o Tieghemově pojetí „generální literatury“, jež by se daly rozšířit o názory ze slovanského světa. V komparatistické praxi mělo by se ovšem při studiu literárních jevů, zvláště obecné povahy, pracovat se záběrem co nejširším a právě multilaterálnost by vedla k přesvědčivému objasnění zkoumaného jevu. V tom lze spatřovat vlastní smysl „generální literatury“. Kaiser dokonce naznačuje rozšíření tradičního záběru o semiliterární žánry. To jistě odpovídá narůstajícímu sblížení literatury s jinými druhy umění a v praxi by takové studium objevilo nové úhly pohledu na zobrazovanou skutečnost v literatuře, a to nejen moderní.

V šesté kapitole píše Kaiser o organizaci komparatistického studia, o jeho současné institucionální situaci a perspektivách. Poté je zařazen poznámkový aparát, bibliografie a jmenný rejstřík.

U Kaiserových výkladů je třeba ocenit poměrně široký záběr do srovnávací problematiky a bohatou odbornou literaturu, s níž pracuje. Tato literatura je však omezena jeho studijním východiskem (vystudoval germanistiku, romanistiku a filozofii) a jeho

specializací (v l. 1968–1973 byl asistentem semináře pro srovnávací literární vědu na univerzitě v Mohuči, od r. 1973 je profesorem na oboru germanistiky na univerzitě v Giessenu), tj. v širokém smyslu zaměřením na německou literaturu v evropském kontextu. Jde především o literární vztahy německo-francouzsko-anglické, tedy o úctyhodnou šíři záběru, v němž však chybějí vztahy ke slovanským literaturám. Kaiser zná ovšem některé práce ruské, polské i české, ale v případě nemnoha prací českých jde většinou buď o práce estetické, nebo o příspěvky k problematice historického kontextu v literatuře. A tak fakticky pouze spis K. Krejčího Heroikomika v básnictví Slovanů (1964), J. Levého Die literarische Übersetzung (1969) a studie F. Vodičky o Jungmannově překladu Chateaubriandovy Ataly jsou pro komparatistiku nejvíce využitelné. Je však třeba zdůraznit, že bilaterálních komparací typu Vodičkovy studie a ovšem i studií multilaterálních má česká literární věda poměrně hodně. Zvláště podnětné by i pro mezinárodní bádání byly české srovnávací studie z oblasti literatury epochy feudalismu, kdyby jejich proniknutí do světa nebránila jazyková bariéra. Podnětné jsou i studie o působení antiky v české literatuře, vycházející zčásti od šedesátých let časopisecky a r. 1978 shromážděné do sborníku Antika a česká kultura, v němž však nebyl uveden autorský podíl badatelů ani jejich seznam. Nelze se potom divit, že se pro mezinárodní fórum může jevit okruh naší literární komparatistiky jako úzký a individuálně nediferencovaný. A konečně podle mého soudu nebylo v Kaiserově knize dostatečně využito mezislovanského srovnávacího bádání, iniciovaného v dvacátých letech 19. století P. J. Šafaříkem a představovaného v českém prostředí v posledním půlstoletí především Frankem Willmanem, Juliem Dolanským, Karlem Krejčím a Slavomírem Wollmanem, kteří s výjimkou Krejčího nejsou v recenzované knize ani zmíněni, a ke škodě věci nebylo využito ani materiálů osmi slavistických sjezdů. Neznámá zůstala Kaiserovi i poslední česká systematická příručka – Hrabákova Literární komparatistika z r. 1976.

Přitom Kaiser se jistě o slovanskou komparatistiku zajímá. Prospěšné pro něho z jazykového hlediska je zvláště sledování slavistické komparatistické produkce v NDR. Jak daleko pronikl do bádání v jiných zemích, ukáže jeho ohlášený spis Vergleichende Literaturforschung in den sozialistischen Ländern. Velmi cenné jsou Kaiserovy referáty o komparatistice porůznu zveřejňované. Bezvadný přehled má o současné organizaci komparatistiky v Německé spolkové republice, v západním Berlíně, v Rakousku a Švýcarsku. Komparatistika se zde pěstuje na univerzitách v Cáčách, Bochumi, Bonnu, Darmstadtu, Essenu, v Mohuči a Saarbrückenu; na dvou vysokých školách (FU a TU) v západním Berlíně; na univerzitách ve Vídni a v Innsbrucku; konečně ve Švýcarsku na univerzitě v Curychu. Studijní obor se někde označuje jako „obecná a srovnávací literární věda“ a bývá jako vedlejší obor nebo druhý hlavní obor různě kombinován – mj. také s ruštinou (anebo s němčinou, latinou, řečtinou, angličtinou, francouzštinou, historií a politikou). Jde tedy o jiný typ studia literatury, vycházející z jiné klasifikace vědních disciplín a z jinak strukturovaného kulturního života ve státech kapitalistického společenského systému, kdežto u nás došlo v důsledku našich společenských potřeb k preferenci učitelského dvouoborového studia, v němž je literární komparatistika začleněna do studia konkrétní národní literatury, tj. v případě češtiny jako integrální součást profilové přednášky o literární vědě ve 3. ročníku, jako sledování mezinárodního kontextu v přednáškách a seminářích o literatuře od jejich počátků do současnosti a konečně jako doporučená přednáška o světové literatuře. Těmito přednáškami a semináři je ve studiu pregraduálním vytvořen solidní základ pro specializované studium srovnávací literární vědy ve studiu postgraduálním, zpravidla formou vědecké aspirantury.

S tradicí západoevropské literární komparatistiky souvisí to, že mimo Kaiserův zájem zůstala problematika vztahů mezi literaturou a folklórem. Kaiser pokračuje v linii té srovnávací vědy literární, jež vlastně počítá jen s „písemnictvím“. Zkoumání literatury a folklóru rozšířila marxistická literární věda v posledních desetiletích ještě o jeden článek – o literaturu pololidovou, nazývanou také někdy, ne zcela přesně, literatura „rukopisná“. Ta nepochybně tvoří přechodný pás mezi literaturou a folklórní slovesností jak způsobem své fixace, tak osobou svého tvůrce, ideologií a formou. Sama folklórní slovesnost má ovšem svou specifickou komparatistickou problematiku. Zde se dospělo při studiu tematické a motivické příbuznosti pohádek, pověstí i jiných žánrů k vytvoření několika teorií, z nichž mytologická, mágická a antropologická si ponechávají stěžejní význam nejen pro svou koncepčnost, ale i pro svou podnětnost, jejímž důsledkem byly různé diskuse a vznik nových teorií, snaži-

cích se vysvětlit existenci stejných nebo podobných témat, motivů a dokonce syžetů u různých národů, někdy etnicky hodně vzdálených.

Kaiserova kniha se více než jako „úvod“ do srovnávací literární vědy jeví jako soubor vybraných kapitol z komparatistické problematiky. To není této disciplíně k neprospěchu, zvláště když jádrem knihy jsou konkrétní komparatistické analýzy.

Milan Kopecký

Halina Janaszek-Ivaničková, O współczesnej komparatystyce literackiej.
Warszawa 1980.

V četných pracích zaměřených k problematice srovnávacích literatur bylo mnoho místa věnováno náležitěmu vymezení předmětu komparatistického bádání. V této souvislosti se často ozývaly otázky týkající se samé podstaty oboru: je to věda pomocná, anebo je to věda samostatná? Když pomocná, tedy ke které disciplíně náleží? Když samostatná — jaké je její postavení mezi ostatními obory, kde jsou hranice a styčné body s dalšími vědními odvětvími? Jaká vědecká metoda se v ní dá nejlépe uplatnit? Podobné otázky je možno uvádět dál a odpověď na ně je do značné míry závislá na tom, z jakého hlediska se na komparatistiku díváme. Zdá se, že v tomto případě je možno použít travestace známého De Saussurova výroku, vyřčeného u jiné příležitosti, že „the point of view creates the object“.

Těmto otázkám se nemohla vyhnout ani autorka nejnovější polské komparatistické publikace *O współczesnej komparatystyce literackiej*, vedoucí pracovnice literárního oddělení slavistického pracoviště Polské akademie věd Halina Janaszek-Ivaničková, jejímiž kmenovými obory jsou především bohemistika, slovakistika a polonistika. Naše vědecká obec ji poznala z publikací o K. Čapkoví, L. Stúrovi, S. Žeromském a mnoha statí, v nichž zdůrazňovala v prvé řadě sociologické hledisko literárněvědného bádání.

Práce Ivaničkové zaplňuje citelnou mezeru v polské komparatistické literatuře. V úvodních kapitolách přináší přehled světového vývoje komparatistiky, v závěrečných se snaží co nejpřehledněji postihnout předmět srovnávacího bádání. Autorka se zúčastnila několika vrcholných zasedání čelných představitelů oboru z mnoha zemí a zkušenosti z nich připojila ke svým postřehům o práci badatelů polských. Publikace je vybavena bohatým poznámkovým aparátem, výběrovou bibliografií předmětu, jmenným rejstříkem a slovníčkem pojmů.

V nástinu vývoje komparatistiky se autorka soustředila hlavně na postupné změny v chápání srovnávací vědy, jí používaných metod a ve vytváření badatelských okruhů. Sleduje vznik prvních srovnávacích pojmů a vymezení jejich obsahu za renesance, osvícenství, v 19. a našem století; tuto část své knihy uzavírá zhodnocením úlohy van Tieghema pro další rozvoj srovnávacího úsilí. Jeho podnětný model bádání — zjišťování vlivů, styků, vztahů a faktografické zkoumání převážně hilitérárních vztahů — vedl však podle Ivaničkové ve svém důsledku ke krizi komparatistiky a k poválečným dlouhým polemikám o tom, co se má stát vlastním předmětem srovnávacího studia literatury: literární dílo samo, nebo — jako dosud — souvislosti, které existují mezi literárními artefakty, tedy styky, vlivy apod. Ivaničková poukazuje na to, že vlivem americké školy se na konferencích prosazoval názor o nutnosti zkoumání díla, tedy poetik (na tuto skutečnost již dříve poukazoval A. N. Veselovskij a čeští badatelé, na počátečních komparatistických kongresech však socialistické státy nebyly zastoupeny). Zároveň byla na těchto konferencích odsuzována metoda hledání ohlasů „velkých“ literatur u literatur „malých“, což v minulosti nezřídka vedlo k zaujímání nacionalistického stanoviska. Navrhovalo se zde, aby se komparatistika zabývala všemi literaturami, celou světovou kulturou. Ivaničková ve své knize dost podrobně i s patřičným nadhledem informuje o průběhu a výsledcích jednání na jednotlivých konferencích, organizovaných Mezinárodním sdružením srovnávací literatury AILC.

Podrobněji si autorka všímá také formování názoru na komparatistiku v socialistických zemích, hlavně v Sovětském svazu, kde srovnávací metoda byla dlouho považována pouze za součást literární historie, jejímž cílem bylo ukázat styky a vztahy